DISSERTATIE

Lucien Karsten, *De Achturendag. Arbeidstijdverkorting in historisch perspectief, 1817-1919* (Stichting beheer IISG, Amsterdam 1990) 383 blz., prijs ca. *f* 45,-.

Met de invoering van de wettelijke achturendag in 1919 zag de arbeidersbeweging haar jarenlange strijd om arbeidstijdverkorting met succes bekroond.
In zijn dissertatie uit 1989 (nu verschenen als deel 14 in de serie IISG Studies en Essays) gaat de filosoof en econoom Karsten in op de historische ontwikkeling van de achturendag, symbool voor een evenredige verdeling tussen arbeidstijd en vrije tijd.

Deel I van het boek behandelt het achturenprincipe. In dit meest filosofische en ook beste deel van het boek staat de ontwikkeling naar economisering van de tijd centraal. Het mechanisch uurwerk zorgde voor secularisatie van het tijdsbesef. Beheersing van de tijd was niet langer voorbehouden aan de kerk, maar werd een politiek economisch machtsinstrument. In reactie hierop pleiten utopisten (More, Comenius) voor een door het centraal gezag afgedwongen beperkte arbeidsdag van 8 uur. Het moderne natuurrechtdenken (Locke) dat stelt dat de individuele burger autonoom over zijn tijd hoort te kunnen beslissen, wint het echter en wordt de ideologie van de opkomende burgelijke samenleving.
Het tweede en derde deel behandelen respectievelijk de internationale achturenbeweging en de achturendag in Nederland. De opkomst van het industrieel kapitalisme versterkte het proces van economisering van de tijd. Tijd is geld en het fabriekssysteem vereist vastgestelde werktijden. Terwijl het liberalisme teruggrijpt op het moderne natuurrechtdenken om bemoeienis van het centraal gezag tegen te gaan, komen geschoolde handwerkslieden in Engeland - geïnspireerd door de utopische denkbeelden - in verzet tegen de nieuwe arbeidsverhoudingen. Zij eisen wettelijk ingrijpen om een eind te maken aan de eenzijdige beheersing van de arbeidstijd door fabrikanten en krijgen hierbij steun van artsen, geestelijken en van sociaal bewogen ondernemers. Karsten ziet Robert Owen, die in 1817 een oproep doet om zijn ideeën over de ideale leefgemeenschap in praktijk te brengen, als de gangmaker van de strijd om de regeling van de arbeidsdag in de industriële samenleving. Na Engeland kwam de strijd om de regeling van de arbeidsdag ook elders van de grond met Nederland in de achterhoede vanwege haar late industrialisatie. De opkomende socialistische arbeidsbeweging neemt de eis tot arbeidstijdverkorting over en het is de conventie van de Tweede Internationale in 1889 die de achturendag tot een internationale doelstelling maakt.
Deel II is met name op literatuurstudie gebaseerd, in deel III is daarnaast archiefmateriaal gebruikt, maar beide zijn vooral beschrijvend. De overstelpende hoeveelheid jaartallen, personen, organisaties, stakingen en geschriften die in een grote stroom voorbij trekken, ontnemen je het zicht op de grote lijnen. Zo komt bijvoorbeeld het belangrijkste punt dat de socialistische arbeiders verdeelt, namelijk of de achturendag door stakingen of door wettelijke regeling tot stand moet komen, zeer versnipperd aan bod. Een probleem daarbij is dat het personenregister niet klopt, hetgeen gericht terugbladeren bemoeilijkt.

Karsten heeft een gedegen maar - met uitzondering van deel I - wat taai boek geschreven, dat voor leerlingen te moeilijk zal zijn en docenten weinig meer biedt dan een naslagwerk. Het is jammer dat hij de in zijn inleiding en slothoofdstuk kort aangestipte hedendaagse discussie over arbeidstijdverkorting niet nader uitwerkt. Waarschijnlijk zijn een aantal illustraties (cartoons) en verwijzingen naar bijvoorbeeld het achturenmanifest en liedteksten nog het meest bruikbaar voor lessen over een toch interessant en actueel thema als arbeid en vrije tijd.
Sandra Ringeling

MENTALITEITSGESCHIEDENIS

André Hielkema (red.), *De Dandy of de overschrijding van het alledaagse, facetten van het dandyisme* (Uitgeverij Boom, Meppel 1989)

Al bij het lezen van het eerste hoofdstuk van *De dandy of de overschrijding van het alledaagse* raakt de lezer geboeid door de fascinerende persoonlijkheid van Beau Brummell, de eerste echte dandy uit de Regency-tijd, die model stond voor alle latere dandy's. Het levendige portret dat hier geschilderd wordt, wekt de nieuwsgierigheid naar de rest van het boek dat al evenzeer de moeite waard blijkt te zijn. Wetenschappers van uiteenlopende disciplines leverden een bijdrage in een stijl die over het algemeen prettig leesbaar en goed toegankelijk is. Nu eens geen wetenschappelijke publikatie die voor leken nauwelijks te verteren is, maar een onder-